

Ember Győző
1909–1993

1993. december 1-jén, életének 85. évében elhunyt Ember Győző akadémikus, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főigazgatója.

Ember Győző 1909-ben született a Krassó-Szörény megyei Stájerlakaninán, a történelmi Magyarország egyik legdélibb kisvárosában. Pályakezdő szülei itt kaptak tanítói állást. Innen azonban hamarosan Csongrád megyébe kerültek, s Ember Győző az alföldi Csanytelken járta elemi iskoláit. Tízéves sem volt, amikor édesapja 37 évesen meghalt, s édesanyja nehéz körülmények közt nevelte őt és pár évvel fiatalabb húgát.

1920-ban anyai rokona vette magához, így került Budapestre, a Barcsay utcai gimnáziumba. Miközben osztálytársai korrepetálásával szerzett keresményével járult hozzá eltartásához, végig eminens tanuló volt. 1928-ban kitűnő érettségivel került az Eötvös Kollégiumba és a Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol történelem—latin szakon szerzett diplomát 1932-ben. A következő évben doktorált Szekfű Gyulánál.

Egyéves ösztöndíjas külföldi tanulmányút következett, melyet a Bécsi Magyar Történetkutató Intézetben töltött. 1934 őszén „állástalan diplomási” minőségben az Országos Levéltárba osztották be. Két év múlva, 1936-ban kapta első kinevezését, levéltári gyakoronokként. Ettől fogva 1978 november végén történt nyugdíjazásáig megszakítás nélkül az Országos Levéltárban dolgozott, 1949-től — néhány hónap híján 30 éven át — az intézmény főigazgatójaként.

Szekfű Gyula, felismerve az ifjú történész hajlamát, a magyar historiográfia egy elhanyagolt területére, a kormányzás és közigazgatás történetére irányította őt. Doktori értekezése a Magyar Királyi Helytartótanács XVIII. század eleji gazdasági és népességvédelmi működését vizsgálta precíz alapossggal. Ebből a kezdeményezésből nőtt ki 1940-ben megjelent, máig alapvető munkája: *A Magyar Királyi Helytartótanács ügyintézésének története*. Művével összeállította az iratokból az 1724—1848 közt fennállott országos kormányzati hivatal teljes tisztviselői karának jegyzékét, a legnagyobbtól az ideiglenes vagy állandó szolgazemélyzetig, a szolgálati évek, beosztások feltüntetésével. Leírta az iratkezelés, az ügyintézés módját, a referensi szolgálat változásait, példát adva a modern hivatal-történeti feldolgozásra. Ezt a munkáját követte a XVI—XVII. századi magyar közigazgatási hivatali rendszer egészének ábrázolása, 1946-ban. Ebben a hetedfélszáz oldalas kötetben elsőként ismertette a Mohács után alakult magyar közigazgatás teljes szervezetét, a Bécsben székelő királyi hivataloknál kezdve, a magyarországi központi és vidéki hivatalokon folytatva, és a megyék, városok, szabad kerületek rendi szervezeteivel végezve. Könyvében külön fejezet szól az erdélyi fejedelmi hivatalokról, a határőrszervezetekről, sőt a hódoltságbeli török hivatali intézményekről. Munkája mai napig kézikönyve mindazoknak, akik ennek a két évszázadnak a magyar közigazgatásában akarnak tájékozódni.

Kormányzattörténeti kutatásait a XVIII. századra is folytatta. Ösztöndíjas évében le-

másolta a bécsi levéltárban az Államtanács, a Staatsrat magyar vonatkozású írásait. Az államtanácsosoknak a birodalom minden jelentősebb politikai ügyében írásban véleményt kellett mondaniok, ezek a votumok döntő fontosságúak voltak a Habsburg-kormányzat törekvéseinek megismerésében és megítélésében. Ha mindezekhez még hozzávesszük, hogy a II. világháborúban az Államtanács teljes levéltára megsemmisült, fölmérhetjük Ember Győző munkásságának jelentőségét, annak, hogy az 1960–70-es években sorozatos közlésekben adta közre az általa leírt, s így szövegükben megmentett iratokat. Abban, hogy ma jól ismerjük a XVIII. századi bécsi kormányzat magyarországi törekvéseit, a kormányhivatalok működését, Ember Győző munkásságának igen nagy része van.

Kutatásainak másik fő területe a török hódoltság korának nyugatra irányuló magyar külkereskedelme volt. Egy olyan kérdés, amely nélkül aligha lehet reális képet adni az ország gazdasági helyzetéről, amelyet azonban korábban mégsem vizsgáltak jelentőségének megfelelően. Több kisebb, de fontos részlettanulmány után, 1988-ban jelent meg nagy munkája, amely az Akadémiai Kiadó nívódíját kapta: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*. Ebben, a harmincad- és vámnaplók alapján, a történetstatisztikai módszer alkalmazásával számszerű képet ad a külföldre szállított cikkekről, köztük az első helyen álló szarvasmarha-kivitelről, a kereskedelmet lebonyolító tőzsékekről, kalmárokról. Kimutatta, hogy az ország külkereskedelme — a korábbi föltevésekkel ellentétben — nem passzív, hanem jelentősen aktív volt. Kimutatta, hogy a kereskedelem hazai, többségében magyar nemzetiségű kalmárok kezében volt, s hogy már az 1540-es években jelentős kereskedelmi tőkéről beszélhetünk az országban.

Míg ezek a kutatásai a XVI–XVII. századra vonatkoztak, a parasztmozgalmak történetét vizsgálva Ember Győző bizonyította, hogy a későbbi korokban is otthonosan mozog. Az 1848/49. évi paraszti mozgalmakról írt tanulmányai alapvető fontosságú adatokat közölnek. Ugyanezt mondhatjuk Kossuth Lajos tevékenységét ismertető, 1953-ban megjelent német nyelvű munkájáról.

Bármelyik területét nézzük történetírói munkásságának, azonnal szembetűnő, hogy Ember Győző nem a nagy, átfogó elméletek, a fejlődés évszázadokon átívelő vonalainak ábrázolására törekedett. Írásainak legfőbb értéke, hogy valamely kérdésre koncentrálna, annak legapróbb részleteit is feltárja, s amit mond, amögött mindig adatok állnak. Előítélet, preconcepció nélkül nyúlt a problémákhoz, célja a történelmi valóság földértése volt. A csillogó megoldások, a színes ábrázolások nem az ő műfajai voltak. Adatainak száraz tényyszerűsége azonban nemzedékeken át kézikönyve marad a kutatóknak.

A tények iránti erős vonzalma vezette őt pályája során vissza-visszatérő témájához: a történelmi segédtudományok, a forráskiadás módszertana, a pontos levéltári és történelmi terminológia kérdéseihöz. Itt kereshetjük gyökereit annak a nagy munkásságnak is, melyet mint a levéltár főigazgatója az iratanyag rendezése és leltárszerű feldolgoztatása területén irányított, s amellyel hálára kötelezte az egész magyar történetírást. Ma már el sem tudjuk képzelni a levéltári kutatást ezek nélkül a mindenre kiterjedő leltári ismertetések nélkül. Terveket dolgozott ki a rendszeres forrásfeltárára és publikálására —, sajnos, ezeket a monografikus feldolgozásokat erőltető hivatalos tudománypolitika nem engedte megvalósulni.

Tudományos munkásságára az elismerés korán jelentkezett. Már 1942-ben Baumgarten-díjat kapott. 1949: Kossuth-díj. 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1961-ben rendes tagja, több éven át a II. Osztály helyettes elnöke. 1967–1976 közt a Magyar Történelmi Társulat elnöke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem c. egyetemi tanára, több tudományos kitüntetés tulajdonosa. Hosszú perióduson át elnöke a Századok szerkesztőbizottságának, tagja a Levéltári Szemle szerkesztőségének.*

* 1954–1978 között a Levéltári Közlemények felelős főszerkesztője (a Szerk.).

Halálával a levéltartan és az újkori magyar közigazgatás-történet kiemelkedő művelője távozott körünkből, akinek személye évtizedeken át meghatározó volt a magyar historiográfia történetében. Nevét megőrzik művei, melyeknek a forrásokból felszínre hozott adatait a jövő történésznemzedéke sem kerülheti meg.

Benda Kálmán

A megemlékezés megjelent a Magyar Tudomány 1994. évi 3. számában. Ezúton is köszönetet mondunk Benda Kálmán özvegyének és a folyóirat szerkesztőségének a közlés jogának átengedéséért.